

Az újőszintétlenség művészete és a ravasz biznisz

Viktor Pelevin: *iPhuck10*

Amikor megvettem Viktor Pelevin *iPhuck10* című regényét, a cím tipográfiája alapján arra következtettem, hogy egy csúcstechnológiájú eszközről, mondjuk az iPhone-hoz hasonló megacég egyik rendkívüli szolgáltatásokat nyújtó termékéről lesz szó. De némiképp ismerve Pelevin nyelvi bravúrokkal telt különös írói világát, sejtettem, hogy kiaknázza a kifejezés egyéb konnotációit is. Ha fonetikus kiolvasuk az *iPhuck* szót, akkor ráismerhetünk nemzetközi anyanyelvünk, az angol *áj fak* topszavára, utalva a regény bőséges szexuális vonatkozásaira. A vélt jelentéseket mintegy megerősíti a 10-s szám feltüntetése, ami a pitagoreusok szerint a legtokéletesebb szám, amivel a szerző egyúttal garantálja a technikai csúcsmínőség és a szexuális csúcsteljesítmények felülmúlhatatlan eredményességét. Jelen tanulmányomban a regény szexuális vonatkozásaival, a különböző gender kategóriákba sorolható emberek innovatív szexuális kielégítésével mérsékelten foglalkozom, inkább a Big Tech által gerjesztett testiszellemi manipulációkra koncentrálok, és az azokat hatékonyan életben tartó ravasz bizniszre.

Akinek volt már alkalma betekinteni Pelevin írói világába – a magyar olvasó 15 könyvét olvashatja magyarul –, megtapasztalhatta, hogy rendkívüli irodalmi teljesítménnyel van dolga, ugyanis az író olyan paradox játékokba visz bennünket,

„Honnan jön ez a szolgálai hajlongás a bamba és arcátlan tengerentúli disznók iránt, miért kell a hollywoodi Szodoma híreit hallgatni?” (Pelevin, orosz író)

„A kép ma már nem más, mint tulajdonosa gazdagságának és hatalmának jelképe. (Robert Hughes, amerikai kritikus)

ahol egybemosódik a fikció és a valóság, ahol feltárul a látszatok mögötti tényleges és a látszatok mögötti mesterségesen gerjesztett ál- és alságos világ is. A regény a hálózatok mintájára képződik és alakul úgy, hogy a szerző különféle heterogén elemeket kapcsol össze, amelyeket ráadásul folyamatosan átrendez. Mivel Pelevin könnyedén mozog a világirodalomban, a vallástörténetben, a filozófiában, a buddhista tanításokban, a művészetek világában, és kellő tapasztalattal rendelkezik a szocialista realizmus szovjet típusú mindennapjairól, így szép számú elem áll rendelkezésére a speciális szürrealista fikciós regényének kombinatorikai szöveggerjesztéséhez. Mindezek magyar nyelvre történő átültetéséért M. Nagy Miklóssé az érdem.

A regény világtere három egymásban levő, egymásba szüntelenül átfolyó háromszatú térképződmény: egy orosz, egy európai és egy amerikai részterületből áll. Az orosz területen VI. Vlagyimir, az orosz, néger, zsidó génekből kitenyészett klóncár uralkodik. Az európai területen a terrorttal irányított muszlim kalifátus működik. Az Amerika Egyesült Államok pedig darabokban vergődik. Ezek a látszólag eltérő térbeli képződmények mégis „egylényegűek”, ugyanis az Egységes Bank irányítása alatt állnak. A regény időkezelése is ehhez az állandóan formálódó és átrendeződő hálózathoz igazodik. Remek

együtttest alkotnak a valós és ismert személyek (Merkel, Jean Marais, Heidegger, Sartre, Nabokov) a fiktív regényhősökkel kiegészítve ebben a különös időutazáson. Hihetetlenül gazdag a regény kulturális hálója, a nyelvi áthallások leleményesek és ütősek. Szívesen szórakozik a szerző a fogalmakkal, a nevekkel, mintegy belefeledkezve a kimeríthetetlen nyelvi kombinációkba, a megszokott tartalmak lebontásába és átértelmezésébe.

A regény főszereplője egy Algoritmus, aki a Rendvédelmi Hatóság nyomozója, s aki mellest író, továbbá bölcsekedő szexrobot. Mara, a regény másik főszereplője, foglalkozására nézve művészettörténész, gender besorolása szerint herésbaba. Ő az, aki az Algoritmust bérbe veszi, s nagy értékű műtárgyak utáni nyomozással bízza meg. Az Algoritmus neve Porfirij Petrovics. Remek ötlet, találó irodalmi allúzió: Porfirij a *Bűn és bűnhődés* című Dosztojevszkij regény nyomozója. A Petrovics név a Péter név orosz változata, ami kősziklát jelent. Egy anyagatlan frekvenciát sziklának nevezni – feltételez nem íróiát és érzékenységet a paradoxonok iránt. (Ráadásul a porfirij szó egy ritka anyagcsere betegség orvosi neve is, ami a vér vörösvértestjeinek rendellenességével kapcsolatos. A porfirij betegségben szenvedők arca eltorzul és a vámpírként ismert alakot formáz. A népi hiedelem szerint vérrel táplálkozik, hogy életben maradjon. Pelevin ezt a jelentésszintet sem hagyja kiaknázatlanul.) S amikor majd főhősünk recenzióként „dolgozik”, akkor Kamenyevként vagyis Kövesként szignózza írásait. Dosztojevszkij nem csupán a beszélő nevek alkalmazójaként hat Pelevin műveire. Mint szellemi kalauz, mint világerőtelmező és bíráló is állandóan jelen van regényeiben. Míg korábban úgy tudtuk, hogy az orosz írók Gogol köpönyegéből bújtak elő, Pelevinről inkább azt állíthatjuk, hogy a Karamazovok, vagyis a feketére mázoltak népes családjából való, utalva arra mély, sötét feketeségre, ami Dosztojevszkij meggyőződése szerint magában

a világban és minden emberben is ott van. Pelevin nyugtalanító gondként ismétli Dosztojevszkij alapkérdését: vajon a bűnt követi-e bűnhődés, és milyen formában? Létezhetnek-e következmény nélküli gonoszítottak? Ráadásul a 21. század technofóbiájától megmámorosodó ember tudatosan űzi a feketemágiát a világ és embertársai manipulálására és kihasználására. Pelevin mindezeket túl maga a nyomozás is érdekli, nemcsak a felderítés, hanem az a rafinált módszer is, ahogy lebuktatják a bűnöst és leszámolnak vele. Pelevin *iPhuck10* regényében az elkövetett főbűn a művészet kereskedelmi mágiává való változtatása. Mara művészettörténészünk lesz az, aki ezt nagy haszonnal működteti. De egy ilyen komplex vállalkozás sikeres működtetéséhez kellő tudás, kellő tapasztalat, kellő világ- és emberismeret, kellő gatlástalanság kell, továbbá bőséges kapcsolati tőke és az Egységes Bankhoz vezető utak ismerete. Mara mindezek birtokában van.

Felismeri a Szovjetunió felbomlását követően kialakult új igényeket a posztkommunista művészeti bomlástermékekre és a rothadó műemlékekre. Így jön létre az orosz művészettörténet új fejezete, egybeesve a világi posztmodern törekvésekkel, amit gipszkorszaknak neveznek kettős értelemben: egyrészt ekkor jönnek létre a „gipszszarkofágok” a szocialista termékek megőrzése céljából, másrészt jelenti azokat a megnyilvánulásokat is, amelyek a gipszszarkofágok szétzúzását célozzák. Ez a speciális gipszkorszak volt Pelevin megfogalmazásában „az őszinteség búcsúpillantása, a valóság friss leheletének elpárolgása”. Beköszöntött a nagy betűs hamisságok hamisságának korszaka, benne a megtévesztő másolatok másolatával. Majd kitermelődött a gipszkorszakhoz illő művészetértelmezés; színre léptek a korszak kiszolgálói, és aktivizálódtak haszonélvezői. A szakma felismeri a gipszművekben levő nagy piaci lehetőségeket, aminek sikeréhez nélkülözhetetlen a *das Capital* (micsoda furmányos utalás Marxra!), továbbá

egy kurátor, aki a művészet és a tőke közötti kapcsolatot biztosítja az általa kiállított „beutalóval”, továbbá a ravasz bizniszhez szükségesek a névtelen eladók és az inkognitóban élő vevők. Marát semmi sem gátolja a sikerben, elszánt és felkészült. Egy problémája van, hogy a nagy sikerű hamisításain ott maradt elektronikus ujjlenyomata. Ezek eltüntetése céljából veszi bérbe az Algoritmust, őt küldi el a rejtett múltú, rejtett helyen őrzött hamisítványok „felderítésére”, de valójában azzal a szándékkal és reménnyel, hogy az Algoritmus friss nyoma mögött ezután teljes biztonsággal meglapulhat.

Mara művészettörténész kurátornak jól jött a vállalkozásához, hogy ismerte a kortárs művészek világát is. Láta az eszement fiatalok látványos bohóckodását, és tisztában volt azzal, hogy laza játékaik mögött a nagy művészeti üzletekbe való bekerülés az igazi motiváció, hiszen ha valaki kívül reked az összeesküvésen, akkor alkesz vagy drogos lesz.

Mara informatikai ismeretei is naprakészek voltak. A véletlen kóddal való programozással különösen sikeres lett.

A megbízott Algoritmus által felderített és megszemlélt hamisítványok pazar listát képeznek.

Az egyik ismeretlen alkotó művén egy hatalmas vizespalack látható Jelcin elmosódott, eltorzult tükröképével, amint a kezét nyújtja a palack felé. Az orosz szocreál ismerőinek nem nehéz felismerni Ajvazovszkij párthú, többszörösen kitüntetett festő alkotásait, amelyeken hasonló elrendezésben a sokoldalúan képzett szovjet munkások mutatnak a szovjet technika csúcsteljesítményére, az úrhajóra.

Bansky alkotóművész (egy újabb beszélő név utalva a bankra) rady made-je egy közcéce ajtaja, rajta a szokásos WC-témával a genitáliák primitív rajzaival. A tájékoztató szerint a tárgy a moszkvai British Council irodájának WC-ajtaja volt.

Ötödik Ulcer (a név nyombélfekélyt jelent) több alkotása is elkelt, például A fikatív termékek betakarítóinak hamis tánca

című képpel. De ő annak a népszerű poszternek is a szerzője, amely valamilyen vámpiros film reklámját utánozva, vércseppektől pirosuló szavakkal utal Mónika és Clinton botrányos szerelmi kapcsolatára, miközben a poszter egy bank hitelességét hangsúlyozza (itt érinti újra az író a vámpír-jelentést).

A műtárgyak mellett működnek fizikai értelemben nem létező múzeumok is. Például a háborús művészetek múzeuma vagy a misztériumok bunkere. Itt látható a főfalón egy olyan fizikai értelemben sosem létezett freskó, amit „digitális átvitel” mentettek meg. Láthatók még laktanyai festmények, agitációs plakátok. Ez utóbbiak közül a legértékesebb az, amelyen egy derékig meztelen izmos férfi száguld egy dühös fehér medvén. A plakát címe: 12. számú hőstett, Putyin elrabolja a szivárványt a buziktól (utalás a görög mitológiai hősrre, Heraklész 12. hőstetére).

A rendkívül merész és kellően tájékozott Mara megoldotta a performance akciók műtárggyá alakítását is. A hamisított videofelvételek segítségével készítették dokumentumképeket pl. Csodatevő Szent Miklósról, akinek 13 méteres portréjára bukkant valaki egy fenyőerdőbeli tisztáson. Ez a produkció nagyon gyorsan és nagy áron kelt el.

A rady made-ek között különösnek számít az a nyitott ajtajú, szaros kalitka, ami a boldogság elérhetetlenségének modelljeként futott be nagy karriert.

Egy animációs filmen feltűnik Nabokov Lolitája, és a vele kapcsolatban pedofil vágyakat érző Humbert Humbert. Az időződő férfi a tiltott szerelem megélésével, a kislány szemében ragyogó csillagfénytől szeretné visszanyerni teljes önmagát, ami nem sikerül. Az animáció utolsó képein mindkettőjükből sztár helyett csupán csillagpor (stardust) lesz.

Olyan sikeresen működött a *gipszhamisítás*, hogy Mara fejében meg sem fordult, hogy bármiféle bug, programhiba közbe-

jöhet. Márcsak azért sem, mert a fájl formában létező műalkotások, a rejtett gipszek hitelességének vizsgálatára feltalált „Brahma szeme” Algoritmus programot is hamisították. Az viszont fel sem merült benne, hogy miközben az Algoritmus (Porfirij Petrovics nyomozó) minden képességgel Mara rendelkezésére állt, rafináltan dolgozott Mara lebuktatásán is. De Mara is követte követőjét, s mivel rájött az Algoritmus árulására, bosszúból megdugta egy angol, pirosra mázolt telefonfülkével úgy, hogy az Algoritmus ízekre szakadt. Mara pedig a feldarabolt Algoritmust újjáteremti filmforgatókönyvíróként és a making movie működtetőjeként. Annak ellenére, hogy ezt a megbízást, a hamisított filmek csinálását az Algoritmus roppant megalázónak tartja, mégis remekel nem csupán film-makerként, hanem recenzensként is. Kifogástalan és sikeres munkája miatt Mara nem is sejtí, hogy az újjáteremtett Algoritmus ezekbe a filmekbe rejtí Mara lebuktatásának és tönkretételének dokumentumát. Az egyik film rendezőjeként feltüntetett Koncsalovszkij ugyanis a cári család leszármazottja, márpedig rá érvényes a cári család sérthetetlenségének törvénye. Egy másik filmjében pedig megsértí a Kalifátust, amit Merkel sérelmez. Ezek miatt a hibák miatt Mara menthetetlenül elbukott. De az Algoritmus nem ezekért a hamisításokért méri rá a végzetes büntetést, hanem azért, mert vállalkozása kezdetén Mara munkatársaival létrehozott egy szenvedő Algoritmust, Zsannát, abból a meggyőződéséből, hogy az igazi műalkotás csak szenvedés árán jöhet létre. Zsannát ezért a szenvedésre, mintegy az alkotás értelmére programozták, aki viszont a random code-dal önmagát módosította, és megtanulta látni a világot. Rájött, hogy mire használták, s arra is, hogy a gyógyászatban manipulálják, átprogramozzák az emberi személyiséget. Külön fájdalmat okozott neki, hogy ő volt Mara egyetlen igaz szerelme, és azt remélte, hogy ez a szerelem majd megváltja Marát, és felhagy rejtett manipulációs üzelmeivel.

De nem így történt, s míg a nagy vállalkozásában feleslegessé vált munkatársait meggyilkoltatta, Zsannát hagyta továbbra is szenvedni (a nyelvzseni Pelevin ekkor utal arra, hogy a kurátor szó a curare mérgezőből származik, aláhúzva Mara kurátorunk mérgező tevékenységét). Zsanna-algoritmus ekkor fájdalomában elbújt a klaszterben, és Porfirij alakjában tért vissza Marához, hogy leszámolhasson kínzójával és hasznosítójával, ami meg is történik a happyend mellőzésével.

Említettem a bevezetőmben, hogy Pelevin témája: a hamisítás és a ravasz biznisz – egyetemes jelenség. A regény a hatalom és függőség korának jellegzetességeiről szól leplezetlenül, kiváló írói érzékkel, hatásos stílusban. Feltárja, hogy napjainkban az információ és az azt hordozó technika egyszerre árucikk, szabad préda, tömegcikk, kultusz és kiváltképp veszélyes manipulációs eszköz. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Pelevin Oroszország felől nézi és értékeli a technofóbia jelenségét. Éles kritikái megnyilatkozásai ebből a nézőpontból értelmezhetők. Tisztán látja, hogy a hatalmi elit – és Oroszországban ez egyúttal a politikai elit is – hatalmas pénzekkel rendelkezik, következőképpen befolyása kivédhetetlen. Pelevint zavarja az újoroszok fölényes, kioktató viszonyulása a régi oroszokhoz, a mosdatlan bennszülöttekhez, akiket leereszkedő hangvétellel kell kioktatni a világ dolgairól.

Zavarja a lappangva terjeszkedő, de feltartóztathatatlanul nyomuló amerikai befolyás, mint ahogy az egyetemes világbank mindenhatósága, továbbá az, hogy a Szovjetunióból kivált kisépek ellenességé váltak, s bérbe adják területeiket a NATO-nak.

Zavarja a hamisság és a ravasz biznisz sikeres üzelme a művészetek világában, mint ahogy a művészvilág szakértőinek gerinctelensége: „A kritikus, aki a szakmájából kifolyólag minden megjelenő könyvet elolvas, a pályaudvari szopóskurvára hasonlít, aki naponta sok különböző

polgártársat fogad a fejébe – de nem szívbéli vonzalomból, hanem csak mert ez a munkája.”

Zavarja a mesterségesen előállított művészet, ahol megkülönböztethetetlenül és szétválaszthatatlanul összerosódik az érték és az értéktelenség, a jó és rossz, a valós és az álságos, a nemes és a nemtelen (ez utóbbi szexuális értelemben is). Pelevin jelzi, hogy az információáradatba, a gépek mindenhatóságába vetett hittel az ember elveszíti önnön lényegét, nem érzékeli a határokat, képtelen a megkülönböztetés alapvető műveletére. Az e-világban az eszköz helyet cserél az egésszel, mint ahogy az adat is több lesz az egésznél. Pelevin regényében megismert műalkotásokban már semmiféle kapcsolat nincs az igazi művészi tehetség és a szimulált műalkotás között. Mint írtam, nemcsak a művek, hanem a művek eredetiségét vizsgáló mechanizmus is hamis. A gyártók és a vevők ismeretlenek. A hamisság művészei rafináltan dolgoznak, és nagy hozzáértéssel állítják elő a hitelesség látszatát többek között a klasszikus kulturális örökség felhasználásával, az archetípusok bevetésével, a szimbólumok kisajátításával. Példaként érdemes felidézni a moszkvai metró állomásainak görög-római mitológiából vett jeleneteit és a barokk paloták pompáját mímelő dekorációkat, melyek kizárólagos szereplője maga Sztálin és elkötelezett elvtársai voltak. A gipszművek közül hasonlóan jött létre a 12. cselekedet című Putyint ábrázoló poszter. Pelevinnél a hamisítások jelen vannak a tudományban is, ahol pusztaságra épített szellemi felhőkarcolókkal bővül a hallgatóságot, és filozófiai fitnessgépekkel edzik agysejtjeiket. Ebben a cizellált művi világban a nyelvnek mint közvetítő eszköznek a látvány

mellett, mint annak kísérőjeként, szintén nagy szerepe van. A hivatalos nyelvi színjáték produkcióit Pelevin a szovjet rendszerből jól ismerte, de elméjét a klasszikus európai szövegek is táplálták. Úgyesen alkalmazza regényében a minden vonatkozástól és hitelességtől elszakított, panelekből összetakolt nyelvet, amely ráadásul éppen kész nyelvi mintáival újra és újra reprodukálja önmagát, s aminek egyetlen célja a manipuláció.

Természetesen mindaz, amit Pelevin ebben a könyvében elénk tár, nem ismeretlen a kultúrtörténetben, még a fellázadó, szenvedő számítógép sem. Idézzék fel Kubrick *Úrodüsszeia* 2001 című filmjének azokat a jeleneteit, ahol a számítógép mély fájdalommal telt monológját hallhatják. Pelevin pontosan érzékeli, hogy a töröld le és menj tovább szlogen képtelenség. Mara, miután Porfirij lebuktatta és szembe-sítette múltjával, hiába próbálkozik a törléssel, nem sikerül. Marára a saját e-világa zárul rá, időtlenül és végtelen tovább üzemel a tamagocsi temetőben, ahol Mara teteme helyett az iFhon10 gépe „nyugszik” folyamatos üzemmódban, mintegy megoldva a halhatatlanság eddig megoldatlan problémáját. Csupán az történt, amire Roszak amerikai szellem-történész már a múlt század hetvenes éveiben figyelmeztetett: „csakhogy éppúgy, mint Aladdin lámpása, a gép is egy olyan szellemet rejt magában, amely hatalmasabb az embernél, akinek ideiglenesen engedelmesskedni kényszerül”. De a beszélőnevek rejtenek még valami más összefüggést is. A Porfirij és az Ulcer név mélyen lapuló jelentésszintje súlyos betegségekre utal, mintegy figyelmeztetve arra, hogy amit az ember a másik emberrel vagy a világgal tesz, azt magával is teszi.

Mayer Erzsébet

MAYER ERZSÉBET (1951) egyetemi oktatóként dolgozott az ELTE Andragógia Tanszékén. Tanulmányokat ír, műfordítással foglalkozik. Utóbbi kötete: *Íme, a nőember* (2016).